

MYSLET NA SMRT, ROZUMĚT ŽIVOTU

Kniha Ondřeje Kvapila¹ je výsledkem soustředěného promýšlení otázky smrti v kontextu fenomenologie XX. stol. Hlavní pozornost věnuje autor Sartrovi, ale přihlíží také k Heideggerovi a Husserlovi, stejně jako k dalším myslitelům i k obecnějším souvislostem této problematiky. Sleduje zejména, jak různé způsoby porozumění smrti souvisejí s rozuměním lidskému bytí ve světě jako takovému. Proto je smrt tematizována ve dvou hlavních ohledech: jedním je zkušenost smrti druhého, jenž společný svět a nás v něm opouští, druhým ohledem je konfrontace se smrtí vlastní, v níž svět zanechávám jiným.

Širším myšlenkovým kontextem Sartrova chápání smrti je fenomenologie E. Husserla. V té však smrt *nepatří* podstatným způsobem k tomu, co činí člověka člověkem. Husserlova transcendentální subjektivita sice podmiňuje zkušenost světa, ale sama je na průběhu světské zkušenosti nezávislá – je v tomto smyslu „mimosvětská“. K subjektivitě sice nedílně patří horizont objektivního, konstituovaného světa, ale nikoli její vlastní smrt. Smrt je událost ve světě konstituovaném, je to moment objektivního času světa a týká se jen osobního, vtěleného Já. Avšak ani jemu není smrt nikdy přítomna: zůstává anticipovanou, ale vposled jen nahodilou událostí ve světě.

Sartrovo pojetí existence jakožto nicotou prostoupeného „bytí pro sebe“ je věcně i v Kvapilově výkladu situováno mezi fenomenologií transcendentální subjektivity a Heideggerovo myšlení lidské existence jako „bytí k smrti“. Sartre své pojetí formuluje v polemickém vymezení vůči Heideggerovu porozumění vlastní smrti jako nejvlastnější možnosti, k níž se ve své existenci vztahují. Podle Heideggera nás právě tato nejzazší možnost existence, tj. možnost nebýt, nechává zakusit, co znamená *být*. Pokud si člověk smrt nezastírá a je s ní v úzkosti plně konfrontován,

¹ O. Kvapil, *Navždy zavřít oči. Sartre a smrt*, Praha 2025.

pak v autentičnosti tohoto sebe-porozumění zakouší původní konečnost svého časového bytí.

Pro Sartra však smrt nepředstavuje mou vlastní nejzazší možnost a nelze ji ani očekávat. Sartre spatřuje ve smrti exterioritu mé subjektivitu, s níž lze jen počítat jako s poslední empirickou událostí, která ji čeká ve světě. Jako taková tvoří smrt jen vnější mez mé svobody. Je nahodilá, lidský život ke smrti nesměřuje ze své podstaty. Jakožto tělesně přítomná ve světě je si subjektivita vědoma sebe samé ve světle projektů, které smrt ukončí. Výrazem jinakosti a exteriority smrti je její absurdita ve vztahu k těmto projektům a s ní související *nepředvídatelnost*. Pokud jde o tuto zásadní vnějšnost smrti, Sartrova pozice se podle Kvapila v zásadě neliší od pozice Husserlovy.

Vnějšnost smrti vůči existenci může rovněž připomínat Epikúrovu známou tezi, že smrt je mezní fakt, který nám nemůže být nikdy dán, takže se člověka vlastně netýká. Sartrovo pojetí smrti bývá také někdy jako moderní verze této teze vykládáno. Kvapilova přesvědčivá polemika s tímto rozšířeným „epikúrejským“ čtením však ukazuje, že Sartre je nejinspirativnější tam, kde ukazuje, jak se nás smrt, kterou nemůžeme zažít, naopak bytostně *týká*.

Podle Kvapilova výkladu Sartre nesdílí Epikúřův klíčový předpoklad, že uspokojení těla a klid duše jsou účelem, pro něž je vše ostatní jen prostředkem. Stát se s epikurejcem lhostejným vůči smrti by bylo možné, kdyby svět byl jen „můj svět“. Proto Kvapil shrnuje svůj argument proti údajnému Sartrovu epikureismu těmito slovy: „Otázkou tak možná nakonec není, zda vůbec můžeme zůstat smrtí blízkého člověka nepohnuti, nýbrž zda to vlastně chceme.“²

Kritika Epikúra musí naopak ukázat, že ani nejblazeňší život nemůže být ke smrti lhostejný, protože smrt se týká *naplněnosti* života, která nikdy není věcí jen mne samého. Podobnost s Epikúrem je tedy spíše zdánlivá: to, že se sám se svou smrtí „nesetkám“, neznamená, že se mě netýká. Naopak, zasahuje mne v samém jádru mé subjektivity, protože k té bytostně patří sdílený svět, který druzí svou smrtí opouštějí a v němž je já zanechám. A vztahujeme-li se k tomu, kdo odešel, není to jenom k jeho osobě, nýbrž i k tomu, jaký svět nám odkrýval, k jeho podílu na společné historii sdíleného světa. (Působivým poukazem na tento podstatný rys je např. řeč H. Arendtové k úmrtí K. Jasperse.³)

² Tamt., str. 89.

³ Viz H. Arendt, *Gedenkrede auf Karl Jaspers*, 4. 3. 1969, in: H. Arendt – K. Jaspers, *Briefwechsel 1926–1969*, München 1985, str. 719–720.

Sartre, jak lze očekávat, chápe tuto vztaženost primárně jako moc druhých nad minulostí mého života. Mou vlastní smrtí se můj minulý život stane jednou provždy součástí světa budoucího – a to nikoliv mého, nýbrž světa druhých, takže o něm bude rozhodovat jejich paměť a jejich zapomení. Má smrt mě tak odcizuje mně samému, „přichází zvenčí a proměňuje [mě] ve vnějšek“.⁴ Avšak tato odkázanost znamená na druhé straně i to, že tato historie, včetně našeho mizivého a mizícího podílu na ní, bude trvat pro ty, kteří se jí budou ujímat a na kterých mi může záležet.

V práci, jež se věnuje otázce smrti, je nápadně okrajově přítomen Martin Heidegger. Ale je nepřítomen jen jako výslovné téma interpretace, které by si vyžádalo zvláštní knihu. Úvahy o nutném myšlení na smrt a o zásadním významu smrtelnosti pro povahu lidského bytí, které Kvapil exponuje v polemickém dialogu se Sartrem, jsou Heideggerem výrazně inspirovány, jsou však zároveň svébytné tím, že na rozdíl od heideggerovské vykloněnosti pobytu do nicoty je u Kvapila smrtelné bytí možné jen jako bytí ve světě osobně sdíleném s druhými. Myšlení na smrt, které obrací člověka k povaze jeho bytí, je tak v kritickém vymezení vůči Sartrovi formulováno také s výrazně odlišným vyzněním, než mají známé rozbory Heideggerovy. Vyniká v něm podle mě úloha, jakou má smrt právě pro porozumění osobní *sdílenosti* světa a *dějinnosti* našeho bytí v něm.

Druhá část práce je věnována kritice Sartrova názoru – jenž zřejmě zavedl podnět k jeho „epikúrejským“ interpretacím –, že smrt je nemyslitelná a že si ji nemůžeme představit, protože je jenom faktem, který zažijí druzí. Ondřej Kvapil proti tomu ukazuje, že zatímco představit si vlastní smrt samu nemůžeme, *myslet* ji samu nejen můžeme, nýbrž musíme. Myslíme ji totiž jako konec vlastního bytí nebo konec bytí druhého *ve společném světě* a jako takovou ji také chápeme. Chápeme, co znamená, že náš život může kdykoli skončit, nebo že život někoho druhého skončil, a chápeme také to, jak zásadním určením je tento konec v obou případech pro konečnou, tj. v neskončenosti sdílenou existenci ve světě.

Kvapilovo jasné rozlišení *představ* vlastní smrti, které nemohou být než představami vnějších okolností, a *myšlení na smrt* (jak vlastní, tak druhého) je velmi cenné, jelikož právě myšlení na smrt nás přivádí

⁴ J.-P. Sartre, *L'être et le néant. Essai d'ontologie phénoménologique*, Paris 1943, str. 630. Srv. také týž, *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, přel. O. Kuba, Praha 2018, str. 595.

k povaze našeho bytí sebou jako sdílení světa, který se nám otevřel a otevírá s druhými a proti druhým a v němž druhé zanecháváme, tedy světa, z něhož rozumějící život povstává a do něhož končí. A tuto dějinnou povahu lidského života jakožto bytí *sebou ve světě* zpřítomňuje radikálně právě myšlení na smrt.

Pavel Kouba